

DRAGONERA, DVA BISERA / DRAGONERA, TWO PEARLS

Alka Starac (ur.)

Monografije i katalozi 19 - Arheološki muzej Istre, Pula 2010., 328 str.

Devetnaesta knjiga iz serije Monografije i katalozi Arheološkog muzeja Istre "Dragonera, dva bisera / Dragonera, two pearls" tekstovima nekoliko autora objedinjuje rezultate zaštitnoga arheološkog istraživanja dvaju rimskih ruralnih objekata na lokalitetima Dragonera Jug i Dragonera Sjever. Lokaliteti su istraživani 2003. i 2004., a nalaze se oko 12 km sjeverozapadno od antičke Pule. Knjiga je formata 24 cm x 30 cm i mekoga je uveza. Tekst je dvojezičan (hrvatski i engleski) i oblikovan dvostupčanom formom. Recenzenti monografije su prof. dr. sc. Robert Matijašić i prof. dr. sc. Željko Miletić.

Nakon predgovora ravnatelja Arheološkog muzeja Istre, Darka Komše (str. 9 - 10), slijedi najopsežnije poglavlje u monografiji koje je napisala dr. sc. Alka Starac, voditeljica arheološkog istraživanja i glavna urednica monografije "Dragonera. Arheološka istraživanja 2003.-2004." (str. 11 - 240). Ovo je poglavlje, nakon uvodne rasprave (str. 13 - 17), podijeljeno na dva osnovna dijela u kojima se interpretiraju nalazišta rimskih maritimnih ruralnih kompleksa na lokalitetima Dragonera Jug (str. 18 - 180) i Dragonera Sjever (str. 181 - 240). Rasprava o pojedinoj rimskoj ruralnoj arhitektonskoj cjelini sadrži više manjih potpoglavlja koja obuhvaćaju određena povijesno-kronološka razdoblja.

Ruralna arhitektura na lokalitetu Dragonera Jug predstavlja građevinu kvadratnoga tlocrta s centralnim dvorištem uokolo kojega su sa sve četiri strane smješteni prostori s različitim funkcionalnim značajkama namijenjeni stanovanju, preradi i skladištenju poljoprivrednih plodina te izradi kovačkih predmeta za potrebe imanja. Ova zgrada, smještena uz obalu mora, prostirala se na površini od 2268 m². Na južnome krilu kompleksa namijenjenom stanovanju ostatci arhitekture svjedoče o dvama glavnim graditeljskim stupnjevima: ranocarskom (I. - IV. st.) i kasnoantičkom (IV. - VII. st.). U istočnom i zapadnom krilu zgrade nalazili su se gospodarski pogoni s mlinovima, tijeskovima i bazenima za taloženje maslinova ulja. Sjeverni dio objekta, uz skladišne i gospodarske prostore, sadržavao je veću vodospremu, a nalazi žigova proizvođača na ulomcima amfora ugrađenih u hidrauličnu žbuku vodospreme određuju izgradnju vodospreme u razdoblje cara Tita (79. - 81.), dok izgradnja čitavog kompleksa datira u razdoblje 70. - 90. godina. Nedaleko od vodosprema, u zapadnom i istočnom krilu građevine, bila su smještena dva kupališna sklopa sa svlačionicom (*apodyterium*), vodenim kupeljima različite temperature (*frigidarium*, *tepidarium*, *caldarium*) i saunom (*laconicum*). Sjeverni je dio građevine sadržavao kovačku radionicu s talioničkom peći za obradu željeza, zasad jedinstveni primjerak u okviru rimske ruralne arhitekture na istočnoj obali Jadrana. Od nekoliko, u većoj ili manjoj mjeri sačuvanih, podnih mozaičkih površina u stambenom dijelu kompleksa ističe se višebojni mozaičan pod u blagovaonici (*triclinium*). Mozaičan tepih, obrubljen s nekoliko obruba ispunjenih motivima vegetabilnih vitica i dvostrukih pletenica, sadrži središnje kvadratno polje oko kojeg se nalaze pravokutna polja uz stranice i kvadratna u kutovima. Unutar svakoga polja nalazili su se životinjski figuralni motivi od kojih su sačuvani prikazi antilope i nosoroga, dok figuralni prikaz u središnjem polju obrubljenom širokim poljem romboida nije sačuvan. Dva otvorena i zidom zagrađena prostora na zapadnoj strani kompleksa vjerojatno su sadržavala vrt, park, sjenik, jasje za stoku ili otvorenu površinu drugih namjena. Uz južno pročelje, na morskoj obali, nalazio se treći ograđen prostor vjerojatno namijenjen šetnji i dokolici. Prostori namijenjeni gospodarskoj proizvodnji s jedne i dokolici s druge strane objedinjeni su u jedinstven arhitektonski kompleks u korelaciji s dvije temeljne komponente života rimskih aristokratskih slojeva na ruralnim imanjima od kasnorepublikanskoga razdoblja. Među pokretnim nalazima ističe se monumentalni kameni blok koji je u prvotnoj namjeni služio kao nadgrobni spomenik, a prilikom obnavljanja kompleksa prenamijenjen je u bazu vertikalnih greda tijeska. Kameni blok s djelomično sačuvanim uklesanim natpisom govori o socijalnom položaju vlasnika imanja. Na

natpisu se spominje nepoznati pripadnik municipalne aristokracije viteškog staleža, vjerojatno prvi vlasnik kompleksa.

Prvotna je građevina na prijelazu iz IV. u V. st. stradala u požaru, nakon čega je obnovljena. Podovi kasnoantičke Honorijeve građevine nalaze se 70-ak cm iznad podova ranocarskog objekta, dok je međuprostor ispunjen urušenjem uzrokovanim požarom. U ovome je razdoblju izgrađen kupališni sklop u zapadnom, dok je onaj u istočnom krilu nastao u prvom građevinskom stupnju i bio je neprestano u funkciji u vrijeme naseljenosti lokaliteta. U mlađem graditeljskom stupnju obnovljeno je postrojenje s dva tjeska za preradu maslina u istočnom krilu. Arhitektonski ostatci odražavaju i nova duhovna strujanja koja su se širila istočnom obalom Jadrana od III. st. nadalje. Autorica u polukružnoj apsidi ukrašenoj raznovrsnim mramornim oblogama i u reprezentativnom hodniku ispred apsida (*ambulacrum*) s mozaikom geometrijskog motiva kakav se susreće u starokršćanskim objektima prepoznaje duhovno središte cijelog objekta.

Stoljeće nakon preoblikovanja kompleksa iz Honorijeve razdoblja, na prijelazu iz V. u VI. i u VI. st., pregrađuju se unutrašnji prostori, što je prema istraživačici uvjetovano povećanjem broja stanovnika i diobom imanja između više rodbinski povezanih vlasnika, a rezultiralo je stvaranjem četiriju manjih stambenih jedinica i trima odvojenim postrojenjima za preradu maslina. Istovremeno se zapaža opadanje rezidencijalnog značaja ranijih prostora koji su sada podređeni privrednoj namjeni. Dijelovi kompleksa spaljeni su u VII. st. te nakon toga više nisu obnavljani. Iako su ovi požari označili kraj intenzivnog života lokaliteta, na istočnom se krilu kompleksa život nastavlja i u VII. stoljeću.

Kraj V. i početak VI. st. razdoblje je ostrogotske vlasti u Istri, kada ekonomije nekadašnjih rimskih ruralnih kompleksa doživljavaju svoj ponovni procvat nakon ranocarskog razdoblja. Početkom VII. st. sa slavenskim provalama, obilježenim pustošenjem i pljačkom, postupno se počinje mijenjati etnička slika poluotoka. Razvoj i sadržaji arhitektonskog kompleksa, njegova destrukcija i u konačnici napuštanje uklapaju se u poznati povijesni okvir.

S južne strane morskoga zaljeva, u neposrednoj blizini kompleksa Dragonera Jug, djelomično su istraženi ostatci građevine Dragonera Jug 2 što su znatnim dijelom uništeni djelovanjem mora i erozijom tla koja je prema ostacima tjeska vjerojatno bila gospodarske namjene s prostorima za smještaj robova te je s objektom na sjevernoj strani zaljeva činila jedinstveni arhitektonski kompleks. U Honorijevu razdoblju ova je građevina napuštena, a svi su gospodarski sadržaji premješteni u glavnu zgradu.

Sjevernije od lokaliteta Dragonera Jug, na morskoj obali, istražena je rimska građevina na lokalitetu Dragonera Sjever. Ovaj je objekt zbog slabije sačuvanosti istražen u znatno manjem omjeru od kompleksa na lokalitetu Dragonera Jug, a u skladu s time i u monografiji mu je posvećeno manje prostora. Nešto je stariji od opisane građevine, iz treće je četvrtine I. st. pr. Kr. te pripada prvoj fazi izgradnje rimskih ruralnih građevina u puljskom ageru, neposredno nakon utemeljenja kolonije *Polae*. Većim je dijelom rimski ruralni kompleks potpuno uništen razornim djelovanjem morskih valova, a sačuvano je i istraženo istočno krilo građevine s postrojenjem za preradu i skladištenje maslina na površini od 1890 m². Uz prostor s tjeskom istražena je prostorija za taloženje i spremanje ulja, a uz nju se nalazila skladišna prostorija za vaganje i pakiranje maslina s nalazima utega različitih težina u mjernom sustavu rimske libre. Intervencije na građevini u mlađoj, kasnoantičkoj, fazi vidljive su po nalazu peći ukopanom u dijelu prostorije s tjeskom, po izgradnji dodatnih prostorija i pregradnji postojećih. Nakon novih građevinskih zahvata u razdoblju između početka IV. i kraja VI. st., u VI. i VII. st. prestaje proizvodnja ulja, a nakon požara u VII. st. građevina je napuštena. Na istom su području u XIX. i XX. st. izgrađene dvije vapnenice koje su jednim dijelom eksploatirale antičke ruševine.

Poslije interpretacije pojedinih graditeljskih faza na lokalitetu Dragonera Jug i Dragonera Sjever, promatranih u kontekstu specifičnih povijesnih okolnosti i pokretnih nalaza, autorica donosi table s popisima zemljanih i arhitektonskih stratigrafskih jedinica na nalazištima (str. 126 - 179) i (str. 204 - 219). Obilje podataka o sastavu, položaju i databilnim pokretnim nalazima u odre-

đenoj stratigrafskoj jedinici omogućuju provjeru kronološkog stupnjevanja građevinskih faza i sagledavanje dinamične slike promjenljivosti života na ovim lokalitetima razmjerno dugoga trajanja. Nakon popisa stratigrafskih jedinica slijedi kronologija zbivanja za svaki opisani lokalitet (str. 178 i 218). Na kraju ovoga opsežnog poglavlja, koji zauzima nešto više od $\frac{3}{4}$ čitave monografije, slijede shematizirani grafički prikazi stratigrafskih sekvenci i crteži odabranih pokretnih nalaza grupiranih u devet tabla (str. 220 - 233). Popis slika (str. 220 - 233) doseže impozantan broj - 239 fotografija koje prate tekst poglavlja.

Glavni dio monografije obogaćen je kraćim prilogima koji nadopunjuju temeljnu raspravu. U prilogu Ide Koncani Uhač naslova "Metalni i koštani predmeti iz dva rimska gospodarska kompleksa na Dragoneri" (str. 241 - 266) opisani su nalazi dvokrake vage, fibula, nakita, koštanog češlja, poljodjelskog i ribarskog oruđa gdje se ističe nalaz ribarskih osti. Odabrani predmeti detaljno su interpretirani, kronološki determinirani, a prikazani su i u crtežima raspodijeljeni u sedam tabla. Ostali su predmeti kataloški popisani. Katalog uključuje 135 metalnih nalaza i 4 koštana nalaza. Dr. sc. Petra Rajić Šikanjić napisala je prilog "Analiza ljudskog skeletnog materijala s nalazišta Dragonera" (str. 267 - 278). Osteološki materijal pronađen je na lokalitetu Dragonera Jug 1 i Dragonera Jug 2, a pripada mlađim razdobljima, nakon napuštanja ruralnih kompleksa. Autorica nakon metodologije rada analizira demografske podatke i patološke promjene na kostima. "Numizmatički nalazi s Dragonere" (str. 279 - 292) prilog je mr. sc. Luke Bekića. Od 21 kovanice 18 ih pripada antičkome razdoblju, a zanimljivost predstavljaju 3 mletačke kovanice iz XVII. - XVIII. st. za koje autor iznosi pretpostavku da su ih izgubili "kraljivci kamena" koji su prema nerijetkoj praksi u novovjekovnom razdoblju odnosili kameni materijal s antičkih ruševina. Među antičkim kovanicama ističe se zlatnik Konstantina II kao i neuobičajena činjenica za nalazišta ovakvoga tipa o znatno većoj količini ranocarskih kovanica naspram kasnoantičkih. Romuald Zlatunić napisao je poglavlje "Istraživanje vapnenica na lokalitetu Dragonera Sjever" (str. 293 - 304). U poglavlju su opisane vapnenice iz XIX. - XX. st. smještene iznad rimske ruralne arhitekture i tehnološki proces pečenja vapnenca, dok u uvodnom dijelu izlaže i o povijesti razvoja vapnenica i korištenja vapna. Paolo Aubéri Auber donosi sasvim sažet tekst "Sunčani sat iz Dragonere" (str. 293 - 304). Osim pozivanja na opsežniju studiju spomenutoga autora o sjevernojadranskim rimskim satovima i konačnoj konstataciji kako primjer iz Dragonere odgovara geografskoj širini nalazišta, bez navođenja metodološkog postupka kojim se do zaključka došlo, gotovo da se u izvještaju ne donose drugi relevantni podatci o konkretnom nalazu. Time, prema mome skromnom sudu nedorečenim prilogom, naravno, ne može biti umanjena vrijednost i značaj monografije.

Prikupljeni i interpretirani tragovi života od Augustova razdoblja do kraja VII. st. oslikavaju ruralni život puljskog agera u ranocarskom razdoblju, ali i njegovu preobrazbu u kasnoj antici i ranosrednjovjekovlju uvjetovanu izmijenjenim povijesnim strujanjima. Tekst monografije obogaćen je obiljem fotografija, crteža i karata koje materiju čine pogodnom za proučavanje. Djelo predstavlja suvremeniji metodološki pristup istraživanju i valorizaciji rimske ruralne arhitekture te značajan iskorak i osvježenje među domaćim publikacijama o arheološkim nalazištima ove vrste.

Davor Bulić